
The Names of Tools and Possessions Used in the Turkoman Dialect in Daquq District

Lecturer, Muna Fadhil Jihankheir
Department of Turkish Language, College of
Languages,
University of Baghdad
E-mail: munafadhil@colang.uobaghdad.edu.iq

DOI: <https://doi.org/10.31973/aj.v1i145.3879>

ABSTRACT:

Since ancient times Man had many needs which prompted him to discover tools and possessions that are helpful in all areas of life, hence the importance of tools in his life. The Turkish language is very rich in vocabulary of the names of tools and possessions. The Iraqi Turkmen culture is an extension of the Turkish culture, in terms of language, customs and traditions. It consists of different dialects, and one of the most important of these dialects is the Daquq dialect. It has a very rich vocabulary in this regard. This research deals with names of tools and possessions used among people in the dialect of Daquq and these words were proven by talking to and listening to the elderly several times. Then the roots of the words are identified and indicated their type as nouns or verbs. The phonemic changes seen in these words are addressed. Subsequently, the derivational suffixes added to these roots are identified. Then these words were written in the Turkmen dialect and inherited according to the Turkish alphabet, and then each name is defined with its equivalent in the modern Turkish language. One of the most important results is that these words are derived in terms of structure. As for the phonetic structure, there are phonemic changes in the pronunciation of the vowel and consonant words of the word as well as the derivation and fall of the vowel letters. Finally, the Daquq dialect was identified as a common dialect between the two languages because it bears the shape characteristics of the Turkish language in terms of structure and bears the phonetic characteristics of the Azeri language.

Keywords: *Dialect, tool, Daquq, phonetic, root and suffixes.*

Dakuk İlçesi Türkmen Ağzında kullanılan Alet ve Eşya Adları

Yardımcı Doçent, Muna Fazil CIHANGİR
Bağdat Üniversitesi, Diller Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
E-posta: munafadhil@colang.uobaghdad.edu.iq

Özet

İnsanlar en eski zamanlardan beri işlerini yapmak için alet ve eşya kullanmasına ihtiyacı vardı. Çünkü yaşamının bütün alanlarında işini kolaylaştırıp yardımcı olmasıdır. Bu nedenle aletler insanoğlunun hayatında çok önemli bir yeri vardır. Türkler göçebe ve savaşçı bir kavim oldukları için alet ve eşya kullanmasıyla çok zengin bir söz varlığına sahip olmuştur. Irak'ın kuzeyinde yerleşen Oğuz boylarından olan Irak Türkmenlerinin uygarlığı, Türk kültürünün bir uzantısı olarak bilinmektedir. Dolayısıyla Irak Türkmenlerinin dili bu açıdan da çok zengin bir söz varlığına sahiptir ve konuştukları dil farklı lehçelerden oluşmaktadır. Dakuk ağzı Irak Türkmenlerinin lehçelerinden birisidir ve çok eski bir tarihe sahip olan bu ilçe, bölgenin tarihini, geleneklerini ve kültürünü dünyaya tanıtmak istedik. Dakuk (Tavuğ) bölgesi Kerkük'ün güneyine düşen bir ilçe olarak tarım ve hayvancılığa dayalı üretimi ile büyük şöhrete sahiptir. Bu çalışmada Köy halkı evlerindeki 50-60 yıl önce tarım, ev ve iş eşyalarını yapmak için kullanılan aletlerinin adlarını ele aldık. Bu araştırma ilçenin tanıtımına önemli katkılar sağlayacaktır.

Çalışmamızda, halk arasında adı geçen yerlice kullanılan alet adlarını yaşlı insanlarla görüşüp defalarca onları dinleyerek fonetik bakımdan telaffuz ettikleri kelimeleri olduğu gibi tespit ettik. Sonra kelimelerin kökünü saptadık, ad veya fiil olduklarını gösterdik. Kelimede görülen ses değişme, düşmeleri ve ses türemelerini belirttik. Daha sonra bu köklere eklenen yapım ekleri inceledik. Karşılıklı olarak ele alınan alet adlarının tanımını yaptıktan sonra Türkçesini de verdik. Dakuk'ta geçen bu adları orada nasıl söyleniyorsa olduğu gibi yazdık. Sonuçta bu kelimeleri inceleyerek yapı bakımından türemiş kelimeler olarak tespit ettik ve fonetik bakımından çok ses değişikliklerine uğramıştır. Böylece Dakuk ağzı Türkiye Türkçesinin şekil özelliklerinin ve Azeri Türkçesinin ses özelliklerinin izlerini taşıyıp ortak bir ağız olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ağız, alet, Dakuk, fonetik, kök ve ek.

Araştırmada Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri:

â uzun “a” ünlüsü

ë uzun “e” ünlüsü

î “ı-i” arası, kısa ı ünlüsü

‘a bulanık a “ع” ünsüzü

x art hırıltılı “h” ünsüzü

q art damak kalın “k” ünsüzü

w çift dudak “v” ünsüzü

Giriş

“Dil, sözlü veya yazılı biçimiyle, hemen hemen her insanın her hangi bir biçimde sürekli kullandığı doğal araçtır.” (Demir ve Yılmaz, 2006:15) “Bir anadilin farklılaşp dallanması aslında bir ana ulusun, bir ırkın coğrafi ve tarihi ayrılıklarla bölünmesi sonucudur.” (Banguoğlu, 1990: 13) “Bir dil, kendi doğal yasalarına göre durmadan değişir, yenilenir. Bu değişiklik ve yenilenme, toplumun bireyleri arasında anlaşma aracı olarak kalacak ölçüde bir değişikliklerdir.” (Ediskun, 2010:14) Bu değişiklikler yüzünden bir anadilin bölge bölge birbirinden ayrıldıkları meydana gelmiştir ve sonucunda farklı lehçeler ortaya çıkmıştır. Bu değişiklik en çok konuşma dilinde görülmektedir. Türk dili de bu konuda zengin bir varlığa sahiptir ve farklı lehçelerden oluşmaktadır. “Türk kavimleri sürekli göçlerle Asya’nın, Avrupa’nın, Afrika’nın bir çok yerlerine yayılmış olan Türklerin dilleri, coğrafya ve toplum koşulları altında bir takım değişikliklere uğramış. Böylece, çeşitli Türk lehçeleri meydana gelmiştir.” (Ediskun, 2010:21) Türk lehçelerinin çeşitleri şöyle sınıflandırılmaktadır; “Türk dilinin bugün üç uzak lehçesi vardır. Bunlar Yakutça, Çuvaşça ve Türkçedir. Türkçe içinde oluşan Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Özbek Türkçesi, Tatar Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kazak Türkçesi, Uygur Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Türkmen Türkçesi gibi kollar da Türkçenin yakın lehçeleridir” (Buran ve Alkaya, 2012:28) Bu çalışmada Dakuk ilçesi Türkmen ağzını ele alacağız. Dakuk ağzı Irak Türkmenlerin lehçelerinden birisidir ve bu ilçe çok eski bir tarihe sahiptir. Bu bölgede yaşayan Türkmenler orta Asya’dan göç eden Oğuz boylarındandır. “Azeriler 11.yüzyıl sonlarında İran’ı, Azerbaycan’ı, Doğu Anadolu’yu ve Kuzey Irak’ı fethedip buralara yerleşen oğuzların torunlarıdır.” (Tekin ve Ölmez, 2003:150) Birinci dünya savaşından sonra Irak’ın kuzeyinde yerleştiler ve konuştıkları dil farklı lehçelerden oluşmaktadır fakat resmi dil Kerkük lehçesidir. Irak Türkmen Türkçesi, Azeri Türkçesinin özelliklerini taşıyan Doğu Oğuzca’nın bir kolu olarak sınıflandırılmaktadır. “Türkmen Türkçesi, Batı Türkçesinin doğu yöresinde (Azerbaycan Türkçesi) yer alan ağızlar topluluğuna girer. Dil coğrafyası bakımından yer yer Güneydoğu Anadolu ağızları, Güney Kafkasya Azerbaycan’ı, İran Azerbaycan’ı ve Suriye

Türklerini içine almaktadır.” (Ergin, 1971:6-8) Irak Türkmen lehçesi Arap milletiyle yaşadıkları için Arap dilinden çok sayıda yabancı kelime aldılar ve kelimelerin telaffuzları bakımından çok değişikliklere uğramıştır. Böylece Irak Türkmen ağız kök açısından Türk dilinin bir varlığı olarak ayrı bir lehçe ortaya çıkmıştır. “Irak Türkmenlerinin dili için (Irak Türkçesi), (Kerkük Türkçesi) ve (Türkmence) terimleri kullanılmaktadır. Türkmenlerin kullandığı dil iki çeşide ayrılmaktadır: Birincisi yazı dili Türkiye Türkçesidir; İkincisi ise Konuşma dili Azeri Türkçesi ve Anadolu ağızları da görülmektedir.” (Cihangir, 2019:281)

Dakuk (Tavuğ) bölgesi Kerkük’ün güneyine düşen bir ilçe olarak tarım ve hayvancılığa dayalı üretimi ile büyük şöhrete sahiptir. Bu bölgenin adı halkı arasında Tavuğ diye bilinen ve devletin resmi sicillerinde Dakuk diye iki şekilde geçmektedir. Bu ilçenin halkı çoğu Türkmendir. Burada bulunan Türkmen aşiretleri arasında “Celili, İlhanlı, Demirci ve Şeyhlerdir.”(Hürmüzlü, 2003:88) sadece çok az sayıda Arap ve Kürt halkı da bulunmaktadır. Bu ilçe yemyeşil tarlalarla kuzeyin güzelliğini göstererek eseri ve siyahi bir bölgedir. Bu çalışmada Köy halkı evlerindeki 70-80 yıl önce tarım, ev ve iş eşyalarını yapmak için kullanılan aletlerinin adlarını ele aldık. Irak Türkmenlerin dili bu açıdan da çok zengin bir söz varlığına sahiptir. Bu ilçenin tarihi çok eskilere, Abbasi dönemine kadar dayanmaktadır. Köy halkımız evlerinde ele alınan tarım ve iş aletleri, ev eşyaları 70-80 yıl belki daha eski yaşamda kullanılan hayat tarzını ortaya çıkarmaktadır. Eski tarım, hayvancılık , ev eşyaları yapmak için kullanılan el değirmeni ve diğer çeşitleri eserli adları yazmakla belirtildi. Kısacası insanının kullandığı tüm aletleri bilmek ve tanımak gerekir. Bu çalışma ilçemizin tarihi olduğunu göstermektedir. Irak Türklerin tarihi, kültürü ve geleneklerinin yeni nesillere aktarılmasına bunun gibi çalışmalar katkısının çok büyük olduğunu gösterildi. İşte bu çalışma gelecek nesillere tarihimizi ve kültürümüzün aktarılması açısından son derece önemlidir

“Irak Türkmen ağızlarının engin ve çok temiz bir söz varlığı vardır. Standard Türkiye Türkçesinde kullanılan çekim ve yapım ekleri, Irak Türkmen ağızlarında da kullanılmaktadır. Ayrıca Türkiye Türkçesi ölçünlü konuşma dilinde kullanılmayan bazı çekim ve yapım ekleri, Anadolu ve Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi, Türkmen ağızlarında da geçmektedir” (Beşirli, 2021:31) Bu çalışmada yapım eklerini Dakuk ağızında yer alan alet adlarını örnek alarak bu kelimeleri ses ve biçim özellikleri bakımından Türkiye Türkçesiyle karşılaştırmalı olarak alet adlarını şu sınıflandırmaya göre ele alacağız:

Âsqı :

Evde genellikle elbise asmak için kullanılan bir aygıt adıdır. Kelimenin kökü «asmak» fiilindedir ve fiilin köküne « k1» yapım eki getirilerek türetilmiştir. Ses bakımından kelime başında (ع) ayn harfin bulunması ve bir uzama görülmektedir. Türkçesi (askı) dır.

Âtxı:

İnsanı soğuktan korumak için kullanılan boyuna atılan ve sarılan genellikle yünden işlenmiş bir nesne adıdır. Kelimenin kökü «atmak» fiilindedir ve Türkmencede fiilin köküne «x1» yapım eki getirilerek nesne adı türetilmiştir. Türkçe'de (k1) yapım eki ile türemiş isim yapılmıştır. Ses bakımından kelime ortasında (k→ x) bir ses değişmesi görülmektedir. Türkçesi (atkı) dır.

Bağcığ:

Ayakkabı bağlamaya yarayan bir şerit adıdır. Kelimenin kökü «bağ» dır. Kelimenin köküne «cığ » yapım eki getirilerek türetilmiştir. Bu ek Türkçe'de «cık » tır. Ses bakımından kelime sonunda (k→ğ) bir ses değişmesi görülmektedir. Türkçesi (bağcık) tır.

Balta:

Evlerde odun ve bahçede ağaç kesmek için kullanılan ağaç saplı demirden yapılmış kesme aygıtıdır . Kelime kökü «bal» Sümerce'de «kırmak» anlamındadır ve kelimenin köküne «ta» yapım eki getirilerek türetilmiştir. Türkçesi yine (balta) dır.

Belbağ:

İnsanın beline sarılan genellikle kumaştan yapılan bir nesne adıdır. Kelime aslında birleşik isimdir. Kelimenin aslı « bel bağı» bitişik yazılan belirtisiz isim tamlamasıdır. Ses bakımından kelimenin sondaki «ı» sesinin düşmesi görülmektedir. Türkçesi (kemer) dir.

Bilaw:

Kesici âletleri keskin etmek için kullanılan aygıttır. Kelime Kökü «bilemek» fiilindedir. Fiil köküne «gi » yapım eki getirilerek türetilmiştir. Ses bakımından kelime sonunda (e→a) ve (g→w) seslerin değişmesi ve «i» sesin düşmesi görülmektedir. Türkçesi (bileği) dir.

Boyunturuğ:

Çift süren katır ve öküz gibi hayvanların boyunlarına geçirilen deriden yapılmış tok veya çerçeve adıdır. Kelime kökü «boyun»dur ve kelimenin köküne «duruk» yapım eki getirilerek türetilmiştir. Ses bakımından kelimedede (d→t) ve (k→ğ) seslerin değişmesi görülmektedir. Türkçesi (boyunduruk) tur.

Buxaw:

Ağır cezalı mahkumların ayaklarına ve ellerine vurulan kelepçe biçiminde ama daha kalın ve kaba bir çeşit zincirdir veya hayvanların ayaklarına bağlanan iptir. Kelimenin kökü «bukmak» fiilindedir ve «ağı» yapım ekiyle türetilmiştir. Ses bakımından kelime kökünde

(k→x) ve yapım ekinde (ğ→w) seslerin değişmesi ve sondaki (ı) sesin düşmesi görülmektedir. Türkçesi (bukağı)dır.

Burğu:

Tahta gibi sert olan şeylerde delik açmak için kullanılan alettir. Kelimenin kökü «burmak» fiilindedir ve kelime «gu» yapım eki olarak türetilmiştir. Ses bakımından kelime (g→ğ) seslerin değişmesi görülmektedir. Türkçesi (burgu) dur.

Çakkı:

Açılıp kapanan iki ağızlı ufak bıçaktır. Kelimenin kökü «çakmak» fiilindedir ve kelime «ı» yapım ekiyle türetilmiştir. Ses bakımından kelime (k) ekizleşmesi görülmektedir. Türkçesi (çakı) dır.

Çırığ:

Katma ve ip sarmak için kullanılan ağaçtan yapılmış aygıt adıdır. Kelimenin kökü «çığ veya çık» ismindendir ve kelime «rık» yapım ekiyle türetilmiştir. Ses bakımından kelime kökünde (k) harfin düşmesi ve sonunda (k→ğ) seslerin değişmesi görülmektedir. Türkçesi (cıkırık) tır.

Çöküç:

Genellikle çivi dövmeye yarayan saplı demirden yapılmış alettir. Kelimenin kökü «çökmek» fiilindedir ve kelime «uç» yapım ekiyle türetilmiştir. Ses bakımından kelime ünlülerin düzlük-yuvarlık değişmesi görülmektedir. Türkçesi (Çekiç)dır.

Degeneg:

Ağaç dallarından yapılmış ve köyde özellikle köpeklerden korunmak için kullanılan araçtır. Kaba sopa anlamındadır. Kelime kökü «değmek» fiilindedir ve kelime «nek» yapım eki olarak türetilmiştir. Ses bakımından kelime (ğ→g) ve (k →g) seslerin değişmesi ve (e) sesin türemesi görülmektedir. Türkçesi (değnek)tir.

Dibeg:

Taş veya ağaçtan yapılan içerisinde buğday ve pirinç gibi şeyler dövmek için kullanılan büyük havandır. Kelimenin kökü «dip»tir ve kelime «ek » yapım ekiyle türetilmiştir. Ses bakımından kelime sonunda (k→g) sesin değişmesi görülmektedir. Türkçesi (dibek)tir.

Dögec:

Eskiden çamaşırı yıkarken kullanılan ağaçtan yapılan büyük çekice benzeyen bir âlet adıdır. Kelimenin kökü eski zamanlarda «dövmek » anlamına gelen «tokmak» fiilindedir ve «aç» yapım ekiyle türetilmiştir. Ses bakımından kelimenin başında bir (t→d), (k→g) ve sonunda (ç→c) değişmeleri görülmektedir. Türkçesi (tokaç)tır.

Döşşeg:

Uyumak için kullanılan yatak adıdır. Kelimenin kökü «döşemek» fiilindedir. Kelime «ek» yapım ekiyle türetilmiştir. Ses bakımından kelime (k→g) değişmesi ve (ş) ekizleşmesi olmuştur. Türkçesi (döşek)tir.

Ėmzik:

Ağaçtan yapılan sigara içmek için kullanılan bir tür aygıt veya ibriğin su dökülen memesidir. Kelimenin kökü «emmek» fiilindedir ve kelime «zik» yapım ekiyle türetilmiştir. Ses bakımından kelime başında (e→Ė) değişmesi görölmektedir. Türkçesi (emzik)tir.

Gümgüm:

Evlerde su ve süt ısıtmak veya taşmak için kullanılan bir tür bakır kaptır. Kelime kökü «gügmek» veya «küymek» fiilindedir. Ses bakımından kelime bir «m» türemesi ve (ğ→g) sesin değişmesi görölmektedir. Türkçesi (gügm) dür.

Güzgü:

İnsanı tekrar kendine gösteren cam levhasıdır. Kelimenin kökü «göz»dür. Kelime «gü» yapım ekiyle türetilmiştir. Kelime kökünde bir (ö→ü) değişmesi meydana gelmiştir. Türkçesi (ayna) dır.

İgne:

Dikişte kullanılan demirden yapılan aygıttır. Kelime kökü «iğ» ismindendir ve «ne» yapım ekiyle türetilmiştir. Kelime başında bir (ğ→g) değişmesi meydana gelerek son şeklini almıştır. Türkçesi (igne) dir.

Kalaş:

Altı lastik üstü yün ipliğinden işlenmiş ayakkabı adıdır. Türkçede anlamı miskindir. Kelimenin kökü «kalmak» fiilindedir ve «aş» yapım ekiyle türetilmiştir. Türkçesi yine (kalaş) tır.

Kepenek:

Çoban ve çiftçilerin soğuktan ve yağmurdan korunmak için giydikleri palto biçiminde keçeden yapılmış bir tür elbisedir. Kelimenin kökü «kapamak» anlamında olan «kepemek» fiilindedir ve « enek» yapım ekiyle türetilmiştir. Türkçesi yine (kepenek)tir.

Qazma:

Toprağı kazıp kaldırmak ve düzeltmek için kullanılan ağaç saplı demirden oluşan araçtır. Kelimenin kökü «kazmak» fiilindedir ve «ma» yapım ekiyle türetilmiştir. Kelime başında (k→q) değişmesi meydana gelmiştir .Türkçesi (kazma) dır.

Qirxi:

Koyun yünü ve tüyünü kesmek için kullanılan makastır. Kelime kökü « kırmak» fiilindedir ve (ı) yapım ekiyle türetilmiştir. Kelime başında (k→q) ve sonunda (k→x) değişmesi ve ünlülerin kalınlık→incelik bakımından değişmesi görölmektedir. Türkçesi (kırkı)dır.

Qolçağ:

Parmaksız yün eldiven ve tandırda ekmek (pide) pişiren kadının bilekten dirseğe kadar geçirdiği eğreti kolluktur. Kelimenin kökü «kol» ismindendir ve «çak» yapım ekiyle türetilmiştir. Kelime başında (k→q) ve sonunda (k→ç) değişmesi meydana gelmiştir. Türkçesi (kolçak) tır.

Qurşağ:

kemer gibi kullanılan bele sarılan uzun ve enli kumaştır. Kelimenin kökü «kur» dur ve «şak» yapım ekiyle türetilmiştir. Kelime başında (k→q) ve sonunda (k→ğ) değişmesi meydana gelmiştir. Türkçesi (kuşak) dır.

Muncuğ:

Boyuna takılan bir çeşit süs tanesidir. Kelimenin aslı «boyun»dur ve «cuk» yapım ekiyle türetilmiştir. Kelime başında (b→m) ve sonunda (k→ğ) değişmesi ve kelime kökünde hece düşmesi görülmektedir. Türkçesi (boncuk)tur.

Oxlaw:

Yufka yapılırken onu inceltmek ve yaymak için kullanılan ağaçtan yapılan oka benzeyen âlet. Kelime kökü «ok»tur ve «lava» yapım ekiyle türetilmiştir. Kelimede (k→x) ve (v→w) değişmesi ve sondaki (a) düşmesi görülmektedir. Türkçesi (oklava)dır.

Oyunçağ:

Çocukların oynadıkları aygıtlara verilen addır. Kelimenin kökü «oyun» dur ve «cak» yapım ekiyle türetilmiştir. Kelimede (c→ç) ve sonunda (k→ğ) değişmesi görülmektedir. Türkçesi (oyuncak)tır.

Örtüg:

Evlerde yatmak için kullanılan pamuk veya yünden oluşan döşek, yastık ve yorgan gibi nesne adıdır. Kelime kökü «örtmek» fiilindedir ve Dakuk ağzında «üg» yapım eki olarak türetilmiştir. Türkçede ayrı anlamda kullanılmaktadır ve Türkçesi (yatak) tır.

Peqrenç:

Bakırdan yapılmış kulplu bakır kaptır. Kelimenin kökü «Bakır» dır ve Dakuk ağzında «enç» yapım ekiyle türetilmiştir. Kelime başında (b→p) , ekte (a→e) ve sonunda (k→ğ) değişmesi olmuş, kelime kökünde hece düşmesi olmuş ve yapım ekinde (n) türemesi görülmektedir. Türkçesi (bakraç)tır.

Pıçağ:

Bıçme ve kesme aleti. Kelime kökü «bıçmak» fiilindedir ve «ak» yapım ekiyle türetilmiştir. Kelime başında (b→p) ve sonunda (k→ğ) değişmesi görülmektedir. Türkçesi (bıçak) tır.

Salaca:

İki taraftan birer tahta direğe bend olmuş muşamma ve ölünün mezara götürülürken bulunduğu sandıktır. Kelimenin kökü «salmak» fiilindedir ve «aca» yapım ekiyle türetilmiştir. Türkçesi (tabut) tur.

Sallanquç:

Eski evlede iki iple bağlanan yatak ve sallanmak için kullanılan araçtır. Kelime kökü «sal» ismindendir ve «ıncak» yapım eki olarak türetilmiştir. Kelime kökünde (l) türemesi ve (ı→a), (c→q) ve sonunda (k→ç) değişmesi görülmektedir. Türkçesi (salıncak)tır.

Silgi :

Bir şeyi silmek için kullanılan lastik veya kumaştan yapılmış aygıt. Kelime kökü «silmek» fiilindedir ve «gi» yapım eki olarak türetilmiştir. Türkçesi yine «silgi»dir.

Sürgü:

Kapıyı içeriden kapatmak için demirden yapılan alettir. Kelime kökü «sürmek» fiilindedir ve «gü» yapım eki olarak türetilmiştir. Türkçesi yine (sürgü) dür.

Süzgeç:

Maddeleri süzmek için kullanılan aygıttır. Kelime kökü «süzmek» fiilindedir ve kelime «geç» yapım ekiyle türetilmiştir. Türkçesi (süzgeç)tir.

Şalwar:

Özel motifli ve değerli bir yün kumaştan oluşan insanın rahat hareket etmesi için kullanılan geniş bacaklı bir tür pantolondur. Kelime kökü «şal» dır ve «var» yapım ekiyle türetilmiştir. Bazen bu kelime halk arasında (şarwar) adıyla geçmektedir. Ses bakımından kelimedede (l→r) ve (v→w) seslerin değişmesi görülmektedir. Türkçesi yine (şalvar) dır.

Toppız:

Sapı ağaç ve başı topa benzeyen genellikle çobanların kullandığı bir tür sopa. Kelime kökü «top»tur ve «uz» yapım eki olarak yapılmıştır. Kelime kökünde (p) ikizleşmesi ve son hecede (u→ı) değişmesi görülmektedir. Türkçesi (topuz)dur.

Torba:

Eşyaların içinde bulunduğu deriden yapılan büyük kesedir. «Torlamak» fiili Türkçede «toplamak» anlamında kullanılmakta. Kelime kökü «tor» ismindendir ve «ba» yapım eki olarak türetilmiştir. Türkçesi yine (torba)dır.

Uxçur:

Şalvar veya iç donu bele bağlamak için bir tür kuşaktır. Kelime kökü «uç» tur ve «kur» yapım ekiyle türetilmiştir. Kelimedede (ç→x) bir yer değişmesi ve (k→x) ses değişmesi görülmektedir. Türkçesi (uçkur) dur.

Yatağ:

Yatmaya yarayan nesne adıdır. Kelime kökü «yatmak» fiilindedir ve «ak» yapım eki alarak türetilmiştir. Kelimede (k→ğ) ses değişmesi görülmektedir. Türkçesi yine (yatak)tır.

Yërpize:

Hurma yaprağından yapılmış olan sıcak havalarda elle kullanılan serin yel veren alettir. Kelimenin kökü «yel» ismindendir ve «paze» yapım ekiyle türetilmiştir. Kelime kökünde bir (l→r) değişmesi ve «paze» ekinde (a→ i) sesin değişmesi olmuştur. Türkçesi (yelpaze) dir.

Sonuç

Çok eski ve zengin bir tarihe sahip olan Dakuk Türkmen ağzı, Anadolu kültürünün bir uzantısı olarak tespit ettik. Dakuk ağzı Irak Türkmenlerin tarihini, gelenek ve göreneklerini , halk kültürünü ve hayat tarzını belirtmektedir. Bu ilçede tarım ve hayvancılık ile ilgili alet, ev eşya adlarını bir araya toplayarak bir inceleme hazırlayıp anadille yazdık. Türkmenler, eskiden kullanılan aletlerin Türkçede aynı adlandırmaları ve bugüne kadar kullanılmasına devam etmesi görülmektedir. Alet ve ev eşya adları Irak Türkmen söz varlığında son derece önemli bir yer tutmaktadır. Dakuk ağzında kullanılan alet ve eşya adları bölgeyle ilgili yapılan çalışmamızın neticesinde ortaya çıkan söz varlığı bakımından 45 ad topladık. Türkmenler göçebe ve savaşçı bir kavim oldukları için kültürünün doğal etkisi altında kullanılan alet ve eşya adlarındaki zenginlik özellikle savaş, tarım ve hayvancılıkla ilgili alet ve eşya adlarındaki yoğunlukla karşımıza çıkmaktadır. Anadolu kültürünün bir uzantısı ve devamı niteliğini taşıyan Dakuk bölgesindeki bu söz varlığı , Irak Türkmenleri söz varlığının zenginliği hakkında önemli bir derleme olmuştur ve Ortaya koyduğumuz bölgeyle ilgili bu söz varlığımız Türkçenin ağızlardaki kullanım zenginliği hakkında çok temiz kelimeleri içine kapsamaktadır. Bu kelimelerin çoğu değişmeden temizliğini korumuştur.

Dakuk ağzında kullanılan alet ve eşya adlarıyla ilgili çalışmamızın dilbilimsel bakımından ortaya çıkan sonuçları iki noktada sıralayabiliriz:

1. Ses yapısı bakımından, Türkçede kullanılan ünlü ve ünsüzlerin bulunmayan Arap ve Fars dilleri etkisiyle giren Irak Türkmen ağzının konuşma dilinde bulunmasıdır. Dakuk ağzında kalınlık-incelik ses uyumu tam değil ve ses değişiklikleri, ses olayları kelimelerin kök ve eklerinde olmuştur. Genellikle Irak Türkmen ağzında seslerin telaffuzunda Arap dilinin ses telaffuzunun etkisi söz konusudur.
2. Biçim yapısı bakımından ise, Alet adları fiil ve isim köklerinde türetilmiştir ve Dakuk ağzında eklenen yapım ekleri Türkçede aynıdır. Fakat bazılarında ses değişiklikleri vardır.

Sonuç olarak Dakuk ağızı Türkiye Türkçesinin biçim özelliklerinin ve Azeri Türkçesinin ses özelliklerinin izlerini taşıyıp ortak bir ağız olarak tespit edilmiştir.

Kaynakça

ATALAY, Besim (1941), **Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme**, Matbaai Ebuzziya, İstanbul.

BANGUOĞLU, Tahsin (1990), **Türkçenin Grameri**, TTK Basımevi, Ankara.

BAYATLI, Hidayet Kemal (1988), **Dilimiz**, Kültür ve Tanıtma Bakanlığı Yayınları, Bağdat.

_____ (1996), **Irak Türkmen Türkçesi**, TDY Yayınları, Ankara.

BEŞİRLİ, Çoban Uluhan (2021), **Irak Türkmen Ağızı Araştırmaları**, 1.C., Genel Kültür İşleri Yayınevi, Kültür, Turizm ve Arkeoloji Bakanlığı, Bağdat, Irak.

_____, (2021), **Irak Türkmen Ağızları**, Giriş, Metinler, Sözlük, TDK. Yayınları, Ankara.

BOZKURT, Fuat (2002), **Türklerin Dili**, 2.Baskı, TTK Basımevi, Ankara.

BURAN, Ahmet ve ALKAYA, Ercan (1912), **Çağdaş Türk Lehçeleri**, 3.Baskı, Erek Matbaası, Ankara.

CİHANGİR, Muna Fazil (2019) " **Dakuk Ağızının Ses Özellikleri Üzerine Bir İnceleme**", II. Uluslararası sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi – Fen Edebiyat Fakültesi, Nevşehir, Türkiye.

DAKUKİ, İbrahim (1970), **Irak Türkmenleri**, Güven Matbaası, Ankara.

DAKUKLU, Mehmet Horşit (2007), **Dakuk Kasabası (Tavuğ) ve İmam Zeynel Abidin Köyü**, Yayılmamış eser, Kerkük.

DEMİR, Nurattin ve YILMAZ, Emine (2006), **Türk Dili**, 3.Baskı, , Grafiker Ofset, Ankara

EDİSKUN, Haydar (2010) ,**Türk Dilbilgisi**, 12. Baskı, Remzi Basımevi, İstanbul ,.

ERGİN, Muharrem (1971), **Azeri Türkçesi**, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

ERROJBAYANİ, Mehmet Cemil (1983), **Dakuk fi‘t-Tarih**, el-Mecm‘e el-İlmi el-İrak‘i, Bağdat.

HÜRMÜZLÜ, Erşat (2003), **Türkmenler ve Irak**, Kerkük vakfi Yayınları, İstanbul.

HÜRMÜZLÜ, Habib(2003) ,**Kerkük Türkçesi Sözlüğü**, Kerkük vakfi Yayınları, İstanbul.

_____ (2013),**Kerkük Türkçesi Sözlüğü**, 2.Baskı, Fuzuli Matbaası, Kerkük.

KARAAĞAÇ, Günay (2013), **Türkçenin Sesbilgisi**, Kesit Yayınları, İstanbul.

KAVAS, Yakup (1989), **Türkçe Sözlük**, Şefik Matbaası, İstanbul.

KORKMAZ, Zeynep,(2010) **Grammer Terimleri Sözlüğü**, 4.Baskı, Şenol Matbaacılık, Ankara.

RABİİ, Vail (1956), **Dakuk Tarihi-ha ve et-Tenkibu-fiha**, 12.cilt, Sumer dergisi Yayınları, Bağdat.

TEKİN, Talat ve ÖLMEZ, Mehmet (2003), **Türk Dillerine Giriş**, Kitap Matbaası, İstanbul.

Kaynak Kişiler:

Dakuklu, Leyla Zeynel Abidin, (1955) doğumlu, Ev hanımını, Dakuk.

أسماء الآلات والأشياء المستخدمة في اللهجة التركمانية في قضاء داقوق

م. منى فاضل جهانكير

مدرس، قسم اللغة التركية، كلية اللغات، جامعة بغداد

(ملخص البحث)

الإنسان منذ العصور القديمة كانت لديه احتياجات كثيرة مما دفعته لاكتشاف الآلات والأشياء لمساعدته في جميع مجالات الحياة ومن هنا تأتي أهمية الآلات في الحياة. ونظرًا لأن الأتراك هم اقوام مهاجرون ومحاربون، فإن لغتهم غنية جدًا بمفردات أسماء الأدوات والأشياء. تعتبر حضارة تركمان العراق امتداد للحضارة التركية وتوجد عناصر مشتركة من حيث اللغة والثقافة والعادات والتقاليد. تتكون لغة تركمان العراق من لهجات مختلفة ومن إحدى أهم هذه اللهجات لهجة داقوق. تقع منطقة داقوق شمال العراق في محافظة كركوك وهي أحد المناطق التركمانية التي تشتهر بالزراعة والسياحة لوجود الطبيعة الساحرة والمزارع الدينية فيها. تصنف لهجة داقوق هي أحد لهجات التركية العراقية التي تنفرع من اللغة الأوغوزية الشرقية والتي تحمل خصائص اللغة التركية الأذرية. وتتميز بكونها لديها مفردات غنية جدًا في هذا الصدد. سيقدم هذا البحث مساهمات مهمة في تعزيز المنطقة من خلال إظهار تاريخ وتقاليد وثقافة هذه المنطقة للعالم.

تناولنا في بحثنا هذا أسماء الآلات والأشياء المستخدمة بين الناس في لهجة داقوق. تم تثبيت هذه الكلمات من خلال التحدث إلى كبار السن والاستماع إليهم عدة مرات. ثم حددنا جذور الكلمات وبيننا نوعها أسماء أو أفعال. تم تناولنا التغييرات الصوتية التي شوهدت في الكلمة. بعد ذلك تم تحديد اللواحق الاشتقاقية المضافة إلى هذه الجذور. ومن ثم كتبت هذه الكلمات باللهجة التركمانية ورتبت حسب الأبجدية التركية وبعدها قمنا بتعريف كل اسم واعطاء مايقابلها في اللغة التركية الحديثة. ومن أهم النتائج التي توصلنا إليها ان هذه الكلمات كلمات مشتقة من حيث البنية واما من ناحية البنية الصوتية هنالك تغييرات صوتية في تلفظ احرف الكلمة الصوتية والساكنة واشتقاق وسقوط الاحرف الصوتية بالاضافة الى ذلك. وفي النهاية تم تحديد لهجة داقوق على أنها لهجة مشتركة بين اللغتين لانها تحمل خصائص الشكل للغة التركية من حيث البنية وتحمل الخصائص الصوتية للغة الأذرية من حيث البنية الصوتية.

الكلمات المفتاحية: اللهجة، الآلات، داقوق، علم الصوت، الجذور واللواحق .